

ansamblu a istoriei instituționale și a celei sociale, oferind date noi demografiei istorice sau istoriei învățământului românesc ortodox din Transilvania modernă.

Iată că după cele 5 volume de *Corespondență Șaguna*, proiect care îl are ca mentor pe prof. univ. Nicolae Bocșan și care s-a materializat într-o colaborare de succes între istorici și teologi clujeni, o altă întreprindere științifică ce adună la un loc alți istorici și teologi ortodocși este pe cale de a se instituționaliza. Și un proiect, și celălalt au ca obiectiv fundamental să contribuie la completarea imaginii veridice asupra Bisericii și a întregii societăți ortodoxe române în epoca modernă. Urăm succes inițiatorilor și așteptăm curiozitatea unui răspuns la invitația pe care o lansează în studiul introductiv al volumului de față Dumitru Suci: aceea de a fi demarat un demers științific similar pentru Biserica greco-catolică, în sensul întocmirii unei serii de documente care să cuprindă toate actele și corespondențele de pe teritoriul Provinciei Române Unite cu Roma din Transilvania și Ungaria. Publicarea paralelă, concertată teritorial și instituțional, a două serii documentare care să surprindă în mod exhaustiv, în toate aspectele lor, viața și activitatea celor două biserici românești ar fi un demers științific extrem de util și benefic pentru istoriografia românească.

Mirela Popa-Andrei

Nicoleta PLOȘNEA, *Biserici, școli, comunități rurale românești din Covasna și Harghita (1850–1918)*, Editura Grai Românesc, 2012, 482 pag.

Cartea reprezintă rodul a cinci ani de muncă asiduă și temeinică depusă de autoare de-a lungul studiilor doctorale urmate în cadrul Institutului „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Scrisă cu meticulozitate, inteligență și spirit sintetic, lucrarea acoperă în totalitate subiectul, oferind spre lectură un riguros elaborat științific. După cum reiese din titlu, în cele 343 pagini de text și 110 pagini de anexe sunt cuplați trei poli vitali: biserica, școala și satul românesc din Covasna și Harghita. „Triada” existenței românești, *sat-biserică-școală*, este reconstituită de autoare în mod autentic și veridic sub toate aspectele: politic, economic, social, cultural, demografic, ecleziastic și școlar.

Motivația lucrării a fost determinată, după cum aflăm de la pag. 343, de un îndemn lansat în anul Unirii de un tânăr student din Toplița Română, Dumitru Antal, viitorul arhieru-vicar Emilian Antal, nepotul patriarhului Miron Cristea: „Când viața nu ne poate servi în fiecare deceniu cu evenimente istorice, suntem datori să le cunoaștem pe cele trecute, ca cel puțin indirect să ne hrănim sufletul, punând în lucrare cât mai deasă sentimentul dragostei de neam până se transformă în straja demnității și caracterului de român.”

Cel puțin două aspecte inovative au fost atinse prin această carte, Primul este acela că introduce în circuitul științific informații inedite, extrem de bogate. Ele provin din arhivele civile și bisericesti din Harghita, Covasna, Mureș, Alba, Cluj, Sibiu, precum și din colecția de documente de la Centrul Ecleziastic de Documentare „Nicolae Colan” din Sfântu Gheorghe. Lucrarea se înscrie în istoriografie pe direcția de cercetare axată asupra zonei Covasna-Harghita și completează cu informații vaste lucrările consacraților: Ioan Ranca, Ana Grama, Ioan Lăcătușu, Ioana Cristache-Panait, Elena Mișu, Liviu Boar, Ana Dobreanu, Vasile Lechințan, Dorel Marc. Al doilea aspect inovativ este acela că implementează o bază de date combinate (istorice, demografice, statistice, școlare, bisericesti) cât se poate de cuprinzătoare referitoare la zona investigată. Prin asamblarea izvoarelor primare și secundare, baza de date crește constant și permite reconstituirea unui spectru larg de variabile precum: structura etnică, structura profesională, convertirile religioase, natalitatea, mișcarea populației, ponderea copiilor care știau să scrie și să citească, frecvența școlară etc.

Sub aspectul conținutului, structura cărții este: 5 capitole plus concluzii, anexe, bibliografie și un rezumat în limba engleză. A apărut în condiții grafice foarte bune la Editura Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei. Prefața lucrării este semnată de cerc. șt. I dr. Dumitru Suci, conducătorul științific al tezei de doctorat. La final sunt incluse un index al localităților din scaunul Ciuc și Odorhei și două hărți ilustrative cu protopopiatele din Harghita și Covasna. Aceasta nu este însă prima apariție

editorială a autoarei; în anul 2010 Nicoleta Ploșnea împreună cu d-ul Ioan Lăcătușu au îngrijit un volum de 1.200 de pagini cu prilejul aniversării a 15 ani de la înființarea Episcopiei Ortodoxe Române a Covasnei și Harghitei, intitulat *O candelă în Carpați*.

Capitolul 1, *Cadrul geografic-istoric. Scaunele secuiești între 1850-1918* are un caracter introductiv. Aici remarc mai ales analiza pe care autoarea a făcut-o fenomenului emigrării. Proces intens, de-o parte și de alta a Carpaților, emigrația a avut ca destinație România pentru românii plecați din comitatele Ciuc și Trei Scaune și America pentru cei plecați din Odorhei, aceștia din urmă călăuziți de celebra lozincă a vremii „Mia și călătoria”. Sursele utilizate, registrele de evidență ale pașapoartelor, au fost valorificate la maximum, dovadă stând numeroasele tabele cu situația emigranților pe localități din anii 1891, 1900, 1903 sau 1910.

O parte consistentă a cărții o reprezintă capitolul 2, intitulat *Bisericele românești din protopopiatele Trei Scaune, Odorhei, Ciuc-Giurgeu, Reghin (1850-1918)*. Autoarea nu s-a lăsat copleșită de cantitatea mare a surselor consultate: inventare ale bunurilor și averilor bisericesti, protocoale școlare, circulare episcopale și școlare, rapoarte protopopiale, monografiile ale unor comune bisericesti, șematisme, rapoarte notariale, recensăminte, corespondență bisericească, registre parohiale de stare civilă, conspecte școlare, liste cu veniturile și cheltuielile parohiilor. A urmărit sistematic, *à la longul* și cât mai exhaustiv, numărul credincioșilor, preoții slujitori, școala și docenții, salarizarea și starea materială și socială a preoților ortodocși și greco-catolici din „Secuime”. A reconstituit cu migală din maldărul de documente biografiile protopopilor Petru Pop din Brețcu (1835-1853), Ioan Petric din Brașov (1861-1872), Ioan Băloiu din Poiana Sărată, Elie Câmpeanu din Subcetate (1898-1916) și ale unui număr mare de preoți locali ortodocși și greco-catolici.

În ciuda tuturor greutăților, românii au reușit edificarea unei biserici de piatră în Toplița, începută în anul 1865, sfințită în 1900 și pentru a doua oară în 1903, unde au slujit dinastii de preoți precum familia Popeștilor și familia Maierilor. La Tulgheș, în 1882 s-a ridicat o biserică de piatră, restaurată în 1904 prin donarea de 10.000 de coroane de către marele proprietar și comerciant din localitate, Augustin Dobreanu. S-au găsit soluții alternative pentru susținerea școlii și bisericii în Dobolii de Jos, Întorsura Buzăului și Poiana Sărată. S-au îmbunătățit școlile din Corbu (1875), Sârmaș (1880), Voșlobeni (1872), s-au edificat case parohiale în Alfalău (1879), Dămuc (1875), Tulgheș (1881). Au fost încropite mici fundații menite să asigure progresul românilor, de pildă fondul cultural creat în 1875 de Vasile Bașotă (1836-1906), judecător la Odorheiul Secuiesc (pag. 153).

Agricultura, exploatarea și prelucrarea lemnului, oieritul, plutăritul și comerțul au fost principalele ocupații ale locuitorilor, prezentate detaliat în capitolul 3, *Satul românesc din „Secuime” – obște bisericească și ctitor de școli (1850-1918)*. Bogatele rezerve de ape minerale, precum și situarea la întretăierea drumurilor comerciale și poștale ce leagă sud-estul Transilvaniei de Moldova și Muntenia au oferit locuitorilor tot atâtea surse de câștig. O afacere profitabilă a reprezentat-o în zonă păstoritul. Cele două centre, Covasna și Brețcu, se pot compara cu cele din Mărginimea Sibiului. Ciobanii români bârsani, așa-numiții „bârsani brețcani”, și-au dobândit o reală faimă în zonă.

Un subcapitol distinct este dedicat lui *Elie Cristea, exponent al generației tinere din comunitățile românești în lupta pentru dreptate, libertate și unitate națională*. Se reconstituie implicarea lui Elie Cristea în Procesul Memorandului sau în Congresul studenților universitari români de la Constanța, din 10-13 septembrie 1894.

Foarte bine realizată este partea dedicată *Învățămintului confesional din protopopiatele românești din Covasna și Harghita (1850-1918)*. În acest capitol, analiza s-a concentrat pe probleme precum: legislația școlară și implicațiile legii Trefort din 1879 și ale legilor lui Appony din 1907, frecvența școlară, pregătirea profesională și statutul învățătorilor, situația materială a școlilor (localul, mobilierul, cărțile, rechizitele etc.), salarizarea învățătorilor. Sunt ilustrate o mulțime de situații concrete: existența unei școli mixte româno-maghiare la Hăghig între anii 1868-1869 (pag. 214); înființarea și funcționarea în scaunul Ciuc a primei școli pentru deficienți de vâz și de auz din Transilvania, datând din anul 1845 (pag. 275); activitățile de mecenat în folosul școlii, bisericii și casei parohiale ale prințului sârb Miloș Obrenovici, ctitor în 1843 al bisericii din Vâlcele, după ce s-a vindecat aici în urma tratamentului cu ape minerale (pag. 291).

În încheiere, capitolul 5 subliniază participarea *preoților, învățătorilor și credincioșilor din Covasna și Harghita în timpul Primului Război Mondial și la Unirea Transilvaniei cu România de la 1 decembrie 1918*. Citind aceste pagini finale, te pătrunde o emoție adâncă datorată unui anume tip de suferință, specific zonei. Analiza numeroaselor monumente și cimitire scoate la iveală lupta și suferințele românilor. Au fost oameni care au suferit istoria în loc s-o trăiască, deportați, cu domiciliul forțat, arestați, înfruntând ani grei de închisoare, oameni numiți de autoare „mortii-vii ai satelor românești”, ale căror morminte rămân deschise spre grăire și mărturie (pag. 15). Poate și de aceea, episcopul Ioan Selejan descria zona extrem de sugestiv ca fiind „un spațiu în care s-a suferit mult, și poate, tocmai de aceea izvorăsc atâtea râuri din munții de aici; ele sunt rodul lacrimilor vărsate în acest pământ românesc.”

În concluzie, cartea este scrisă într-un stil propriu, cu cuviință și discernământ, autoarea știind cum să armonizeze cele cinci părți care o alcătuiesc. Tratarea până în cele mai mici amănunte a fiecăruia dintre cei trei poli de analiză, *Biserica, Școala și Satul*, utilizarea unei bibliografii complete și a unui aparat critic corect întocmit, bazat pe 1351 note de subsol, fac ca acest volum să reprezinte o contribuție de referință în istoriografie.

Daniela Deteșan

Gheorghe IANCU, *Omul politic și de cultură Valeriu Braniște, vol. I, 1869-1896*, Timișoara, Editura de Vest, 2012, 958 p.

Activând de-a lungul timpului ca cercetător al istoriei moderne românești și central-europene, am publicat monografiile de oameni politici, volume de documente și de corespondență și articole privitoare la istoria modernă a României.

Ca o constatare de principiu, subliniez faptul că lucrarea de față este încheată, bine structurată și scrisă, cu o mare cantitate de inedit.

Faptele și evenimentele, redată cu obiectivitate, nu sunt prezentate izolat, ci încadrate, cu tact, în cadrul general de evoluție a societății, a mișcării naționale a românilor din Ungaria. Aceasta din urmă avea deja și scotea mereu personalități de prim rang. Timpul a demonstrat că liniile principale pe care s-au mișcat actorii politici români au fost cele realiste și de substanță.

Gheorghe Iancu îl urmărește pe Valeriu Braniște de la naștere – 1869 – și până la ieșirea acestuia din închisoarea de la Vác – iunie 1896. Sursele istorice folosite de autor sunt bogate și variate, iar scrisul este plăcut, captivant pe alocuri. Notele sunt întocmite cu profesionalism și cu știință.

Volumul are două părți distincte, care se susțin una pe cealaltă. Prima parte constituie un studiu istoric, împărțit la rândul lui în trei capitole care reconstituie viața și activitatea lui Valeriu Braniște, în intervalul de timp precizat. Se impun aici informațiile despre familia sa, despre școlile urmate, primare, liceale și universitare, despre materiile studiate, despre perioada în care a fost profesor la Liceul ortodox din Brașov și redactorul ziarului „Tribuna” din Sibiu (Cap. I).

Capitolul al doilea este dedicat activității lui V. Braniște la gazeta „Dreptatea” din Timișoara (ianuarie 1894 – martie 1895). El a fost redactor-responsabil și editor al ziarului.

Pe parcursul acestui capitol, autorul îi prezintă opiniile în legătură cu instituțiile statului, represive față de români, cu activitatea Partidului Național Român, cu relațiile românilor cu celelalte minorități din țară. Un loc aparte în capitol îl ocupă prezența lui V. Braniște la procesul Memorandului de la Cluj (mai 1894) și, de asemenea, procesul de presă intentat acestuia în decembrie 1894, în calitatea lui de redactor al ziarului. Sunt aspecte extrem de puțin cunoscute în istoriografia română.

Capitolul al treilea tratează lunile (14 la număr) petrecute în închisoarea din Vác. Atmosfera din celulă, raporturile cu memorandiștii închiși acolo, cu familia, sunt ale momente inedite ale lucrării.

Partea a doua a volumului se compune din anexe cu cuprind acte personale ale lui V. Braniște și 380 articole publicate de el în „Dreptatea”. Acolo unde a fost cazul, autorul a întocmit note